

B. CZASOPISMIENICTWO – KULTURA LITERACKA

Władysław Marek Kolasa

Krakowska prasa katolicka u schyłku XX wieku

Rola Krakowa w dziejach polskiego Kościoła jest niekwestionowana. Już od XI w. (a według najnowszych badań X w.)¹ istniało tu biskupstwo²; tu narodziła się polska teologia (w 1397 r. powołano Wydział Teologiczny w Akademii Krakowskiej), tu erygowano pierwsze klasztory, fundowano kościoły i kwitła sztuka sakralna. Nawet po utracie praw stołecznych niewiele się zmieniło i rola krakowskiej archidiecezji była wciąż doniosła. W ślad za wysoką pozycją krakowskiej metropolii rozwijała się również religijna prasa. Według ustaleń Czesława Brzozy już w okresie dwudziestolecia międzywojennego drukowano tu 77 czasopism religijnych (w większości katolickich), co stanowiło 10,3% oferty krakowskiego rynku prasy³. Podobna sytuacja powtórzyła się także w 1989 roku, z tą jednak różnicą, że skok ilościowy był aż trzykrotnie większy niż w okresie międzywojnia i dziesiątą dekadę XX wieku zamknęto liczbą 214 tytułów. Na fenomen prasy religijnej wydawanej w archidiecezji krakowskiej zwrócili już uwagę autorzy jednego z katalogów⁴, którzy w 1994 r. doliczyli się tu 118 tytułów (na dalszych miejscach znalazły się diecezje: warszawska – 79, lubelska – 55 czy poznańska – 26).

Można zaryzykować tezę, że dominującym czynnikiem, który ukonstytuował kształt krakowskiego środowiska religijnego była zarówno bogata tradycja, w duchu której kształcono kolejne pokolenia duchownych i która wpływała na świeckie środowiska intelektualne, jak też działalność charyzmatycznych ordynariuszy, by wspomnieć tylko dokonania kard. Adama Sapiehy i kard. Karola Wojtyły. Tu także działały liczne zgromadzenia zakonne tworząc specyficzny klimat „miasta kościołów i klasztorów”. Dziedzictwo to, mimo upływu lat, wciąż trwa. Przekonuje o tym

¹ *Encyklopedia Krakowa*. Warszawa-Kraków 2000, s. 149

² Por. *Kościół krakowski w tysiącleciu*. Kraków 2000.

³ C. Brzoza, *Polityczna prasa krakowska 1918–1939*, Kraków 1990, s. 36.

⁴ J.J. Bojarski, A.L. Gzella, *Katalog prasy i wydawnictw katolickich nr 0*, Lublin 1994.

statystyka: archidiecezja krakowska, choć obejmuje średnią statystycznie liczbę polskich parafii (ok. 4,1%) i grupę wiernych (4,7%), skupia dwukrotnie więcej duchownych niż w innych częściach kraju – z liczbą ponad 2 tys. księży wyprzedza absolutnie inne polskie diecezje. Równie imponująco na tle kraju wypadają krakowskie zakony – w 179 domach zakonnych i klasztorach (53 męskie i 126 żeńskich) działa tu 76 zgromadzeń (28 męskich i 48 żeńskich)⁵, co stanowi ponad połowę (odpowiednio: 54,2% i 56,6%) wszystkich typów zgromadzeń w kraju. Obraz dopełniają zdumiewająco liczne budowle sakralne – w mieście, które liczy 717 tys. wiernych skupionych w 82 parafiach, istnieje 119 kościołów i klasztorów⁶.

Na rozwój katolickiej prasy prócz tradycji wpływały także dokumenty kościelne i zmieniając się otoczenie polityczne. Przemocny wpływ na rozwój katolickiej prasy wywarł Sobór Watykański II i jego implikacje zawarte w „*Inter mirifica*”, które rozwinięto w wydanej później instrukcji „*Communio et progressio*”. Dokument ów wskazywał na doniosłą rolę mediów we współczesnym świecie i zachęcał do ich wykorzystania w pracy duszpasterskiej. Zachętę tę jeszcze wyraźniej powtórzyły kolejne watykańskie posłania, w szczególności wydana w 1992 roku instrukcja „*Aetatis novae*” (*U progu nowej ery*) oraz ogłoszona w 1997 „*L'importanza della pubblicità*” (*Etyka w reklamie*)⁷.

Wpływ dokumentów kościelnych był jednak – przynajmniej do 1989 roku – czynnikiem drugorzędny. W warunkach PRL na katolickie media wpływ miała polityczna koniunktura i zmienny w czasie układ stosunków na linii partia – Episkopat⁸. Stosunki te nigdy nie były zadowalające i poza czasem otwartego konfliktu z lat 1950–1956 sprowadzały się do wzajemnej tolerancji. Wyraźny przełom w tak utrwalonym modelu spowodowały dwa wydarzenia: z jednej strony był to wynik konklawe w 1978 roku (wybór Karola Wojtyły na papieża), z drugiej – wypadki Sierpnia 1980. Dzięki złagodzeniu partyjnego kursu już we wrześniu 1980 r. reaktywowano Komisję Wspólną Rządu i Episkopatu i przystąpiono do dyskusji. W toku prac jednym z tematów był problem mediów katolickich. Jakkolwiek zabrakło przełomowych decyzji, grunt pod normalizacją stosunków został osiągnięty i uwieńczony podpisaną w maju 1989 roku ustawą o stosunku państwa do Kościoła. Przez całe lata osiemdziesiąte dochodzono ewolucyjnie do rekonstrukcji sfery wydawniczej i w efekcie wznowiono lub powołano liczną grupę pism katolickich⁹. Dobitnie przekonuje o tym analiza rynku krakowskiego; o ile w pierwszym trzydziestoleciu PRL (1945–1978) powołano tylko 13 nowych pism katolickich, o tyle w dziewiątej dekadzie (1980–1989) liczba ta wzrosła ponad dwukrotnie i udało się założyć lub wznowić 29 tytu-

⁵ *Skrócony katalog duchowieństwa i kościołów archidiecezji krakowskiej, Rok 1999*, Kraków 1999.

⁶ Por. P. Natanek, *Informator archidiecezji krakowskiej 2000. Parafie i kościoły*, Kraków 2000.

⁷ *Kościół o środkach komunikowania masowego. Myśli*, oprac. J. Góral, K. Kaluza, Częstochowa 1997, s. 332–365.

⁸ Por. A. Orszulik, *Znaczenie prasy w życiu Kościoła i stan prasy katolickiej w Polsce*. „Pismo Okólne – Biuletyn Prasowy Episkopatu Polski” 1988, nr 24, s. 18–31.

⁹ G. Rydlewski, *Środki społecznego przekazu w nauczaniu Kościoła katolickiego w Polsce*, [w:] *Transformacja prasy polskiej (1989–1992)*, pod red. A. Słomkowskiej, Warszawa 1992, s. 21.

łów. Polityczny przełom w roku 1989 nie był więc dla prasy katolickiej aż tak istotny, jak dla innego typu wydawnictw. Nie należy jednak kwestionować innych przełomowych faktów, które wyraziły się bezpośrednio we wzroście aktywności medialnej. Była nią w szczególności właściwa dla rozwoju całej prasy liberalizacja prawa prasowego oraz nieskrepowany dostęp do papieru, drukarni i usług. W dalszej kolejności na wzrost aktywności katolickich wydawców wpłynął fakt powołania Katolickiej Agencji Informacyjnej oraz utworzenie katolickich szkół dziennikarskich i stowarzyszeń branżowych (SDK, OSPP). Nastąpiło także ożywienie w kręgach laikatu, przejawiające się powoływaniem licznych katolickich stowarzyszeń społeczno-religijnych, kulturalnych i charytatywnych oraz grup interesu. Wreszcie wspomnieć należy o wyjściu z podziemia i odradzaniu się wielu wspólnot charyzmatycznych i modlitewnych.

NAKLADY		CZĘSTOTLIWOŚĆ		TYPOLOGIA	
<i>Przedział</i>	<i>Liczba</i>	<i>Typ</i>	<i>Liczba</i>	<i>Typ</i>	<i>Liczba</i>
Do 500 egz.	49	Tygodnik	27	Magazyny (razem)	65
501–1000 egz.	28	Dwutygodnik	2	<i>w tym:</i>	
1001–5000 egz.	30	Miesięcznik	48	• <i>Duchowości religijnej</i>	22
5001–25000 egz.	15	Dwumies.	20	• <i>Ruchów charytatywnych</i>	15
Powyżej 25000 egz.	4	Kwartalnik	32	• <i>Stowarzyszeń katolickich</i>	13
Brak danych	88	Półrocznik	3	• <i>Dziecięce i młodzieżowe</i>	7
Razem:	214	Rocznik	15	• <i>Religijno-społeczne</i>	4
		Nieregularnie	67	• <i>Inne (misyjne i pielgrzymkowe)</i>	4
		Razem:	214	Parafialne	67
				Duszpasterskie	7
				Teologiczne	32
				Zakonne	43
				Razem:	214

Tabela 1. Wybrane charakterystyki krakowskiej prasy katolickiej 1989–1998¹⁰

Źródło: W.M. Kolasa, *Prasa Krakowa w dekadzie przemian 1989–1998*, Kraków 2004, s. 256.

Zbieg wymienionych czynników spowodował, że licząca w 1988 roku 53 tytuły oferta krakowskiej prasy katolickiej wzrosła do końca roku 1998 przeszło czterokrotnie, osiągając liczbę 214 tytułów. Wzrost ów wynoszący średnio 16 nowych pism rocznie (ubywało nieco ponad 3 tytuły) był jednocześnie najwyższy spośród wszystkich grup typologicznych; prasę katolicką cechowała przy tym zdumiewająca trwałość. Jakkolwiek przeszło 75% tytułów katolickiej prasy religijnej powstało w wyniku transformacji, grupę tę cechował jednocześnie bardzo wysoki wskaźnik tytułów długowiecznych. Aż 4 tytuły sięgały korzeniami XIX wieku – „Notificaciones e Curia Metropolitana Cracoviensi” (1863), „Echo z Afryki i Innych Kontynentów” (1893), „Posłaniec Serca Jezusowego” (1871) oraz „Roczniki Wincentyńskie” (w latach 1895–1938 jako „Roczniki Obydwoh Zgromadzeń...”, od 1981 roku

¹⁰ Dane za lata 1999–2004, zob.: W.M. Kolasa, *Prasa krakowska 1989–2004. Katalog tematyczny*, Kraków 2005. Toż, tryb dostępu: <http://mbc.malopolska.pl/publication/68> [2006.03.24].

pod obecnym tytułem). Tradycję sięgającą początku wieku miał klerycki „Meteor” (1909), a 6 następnych pism założono w dwudziestoleciu międzywojennym. W okresie 1945–1978 powołano dalszych 13 tytułów, a 29 w latach 1980–1988. Tradycje prasy religijnej były w Krakowie bogate i całą mocą oddziaływały na nowe tytuły.

Inicjatywy wydawnicze wypływały z różnych kręgów, jednak zdecydowanie najmocniej odezwała się specyficznie krakowska grupa wydawców – instytuty zakonne, które samodzielnie uruchomiły 77 czasopism i uczestniczyły w 9 następnych przedsięwzięciach wydawniczych. Równie aktywnie w budowę prasy katolickiej włączyły się krakowskie parafie (64 tytuły), zaistniała też grupa zupełnie nowa – licznie tworzone stowarzyszenia religijne, które założyły 37 wydawnictw. Pisma wydawała także bezpośrednio hierarchia (ogniwa Kurii Metropolitalnej i Konferencji Episkopatu) – 20 tytułów, uczelnie – 10, a także towarzystwa naukowe i wydawcy prywatni – po 3.

Pod względem częstotliwości religijna prasa katolicka była bardzo zróżnicowana: obok dominującej grupy czasopism drukowanych nieregularnie (67), wydawano wiele miesięczników (48) i dwumiesięczników (20), kwartalników (32) oraz sporą grupę tygodników (27), co bezpośrednio świadczy o wysokiej dynamice wydawnictw katolickich. Niestety dynamiki nie potwierdzał zasięg. Spośród 125 czasopism, dla których udało się ustalić nakłady, przeszło połowa (77) nie przekroczyła 1000 egz. (49 z nich nawet 500 egz.), 30 odbijano w równie skromnym przedziale 1–5 tys. egz., a tylko 19 przekroczyło ową granicę. Istniały jednak pisma wysokonakładowe. Na szerokim rynku ogólnopolskim udało się zaistnieć: młodzieżowej „Drodze” (30 tys.); „Orędziu Miłosierdzia” (45 tys.); tygodnikowi „Źródło” (54 tys.) i krakowskiemu dodatkowi do „Gościa Niedzielnego” – „Azymutowi”, który w szczytowym okresie drukowano w liczbie 198 tys. egzemplarzy.

Najwięcej wątpliwości budzi podział typologiczny. Problem jest obiektywnie skomplikowany i w zasadzie brak odpowiednich prób w publikacjach prasoznawczych. Nie zastosowali typologii autorzy dotychczasowych bibliografii katolickich, ograniczając się do kategorii opisowych; nie rozwija ich *Encyklopedia wiedzy o prasie*, a systematyka, którą zaproponowano w *Encyklopedii katolickiej* jest oparta na teoretycznych, jednostronnie wyróżnionych kategoriach treści lub zasięgu¹¹. Trafne kategorie zaproponował jednak bp Adam Lepa¹², pisząc w jednym z artykułów o konieczności wyróżnienia prasy: dla ogółu wiernych, dla duszpasterzy i teologów, dla młodzieży, zakonników, katechetów, podział ów – sugeruje autor – należy skrzyżować z kryterium zasięgu: prasa lokalna (diecezjalna), sublokalna (parafialna, dekanalna) i ogólnokrajowa. Schemat ów po niewielkich modyfikacjach posłużył do budowy siatki typologicznej, która stała się jednocześnie planem kolejnych fragmentów niniejszej rozprawy.

¹¹ Zob. *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1995 [hasło „Czasopisma”].

¹² A. Lepa, *Prasa katolicka w Polsce – szanse i zagrożenia*, [w:] *Pięćdziesiąt lat transformacji mediów*, pod red. A. Słomkowskiej, Warszawa 1995, s. 171–180.

W myśl przyjętych założeń najliczniejszą grupę krakowskich wydawnictw religijnych stanowiły z natury homogeniczne pisma parafialne (67 tytułów) oraz równie liczna grupa pism adresowanych do ogółu wiernych (65), którą w tabeli określono jako magazyny. Nie jest to jednak grupa jednorodna, dzieli się dalej ze względu na dominującą tematykę na: pisma duchowości religijnej – 22, magazyny katolickich stowarzyszeń społecznych – 13; magazyny wspólnot charytatywnych – 15; katolickie pisma dziecięce i młodzieżowe – 7; magazyny religijno-społeczne (inaczej katolickie pisma opinii) – 4 i inne (misyjne, pielgrzymkowe) – 4. Istnieje również rozbudowany segment prasy zakonnej (pisma adresowane do określonej wspólnoty konsekrowanej, które wyrażają jej charyzmat) – 43; czasopisma teologiczne (w tym poświęcone filozofii i socjologii katolickiej oraz historii Kościoła) – 32 oraz przeznaczone dla księży pisma duszpasterskie – 7.

* * *

MAGAZYNY KATOLICKIE. Tradycje prasy społeczno-religijnej były w Krakowie bogate i ugruntowane. W tym zakresie przez niemal cały okres PRL palma pierwszeństwa należała do „Tygodnika Powszechnego” i miesięcznika „Znak”. Mimo przejściowych perypetii „Tygodnik” w zasadzie wiernie wyrażał stanowisko hierarchii, a od lat sześćdziesiątych stał się podstawową trybuną posoborowej odnowy. Warto jednak zauważyć, że mimo szerokiego zasięgu, było to pismo elitarne zawdzięczające swój nakład nie tyle publicystyce religijnej, która – jak wolno przypuszczać – dla większości czytelników była zbyt trudna, lecz faktowi, że uchodził za jedyne legalne pismo opozycyjne; bardziej przy tym społeczne niż religijne. Diagnozę potwierdziły pierwsze lata III RP. „Tygodnik Powszechny”, który jeszcze w 1989 r. drukował ponad 100 tys. egz., stracił monopol na opozycyjność, a w ślad za tym spadł nakład. Była jednak ważniejsza przyczyna, dla której utracił poparcie hierarchii, asystenta i parafialnego audytorium. Wydaje się, że redakcja, z której łona wywodziło się wielu prominentnych działaczy politycznych już od 1989 roku rozpoczęła prowadzenie nazbyt samodzielnej polityki, wyrażając opinie zbliżone do ówczesnej Unii Wolności. Niebawem czarę goryczy przepelniło szereg głośnych publikacji dotyczących wprowadzenia nauki religii do szkół, ochrony życia poczętego i roli Kościoła w życiu politycznym kraju, w których „Tygodnik” forsował opinie zgoła odmienne niż Episkopat. W efekcie już na początku lat 90. rozeszły się drogi redakcji i katolickich hierarchów, zaś miejsce krakowskiego tygodnika zajęły inne tytuły. Oczywiście pismo nie zaniechało tematyki religijnej, lecz ograniczony do elitarniej grupy czytelników tygodnik funkcjonował w zupełnie innych warunkach niż tradycyjnie pojęta prasa religijna¹³.

U progu lat 90., gdy zniesiono ograniczenia prawne i techniczne, zaistniała pilna potrzeba odbudowy silnej sieci katolickich tygodników opinii, reprezentujących interesy Episkopatu i lokalnych placówek diecezjalnych. Odpowiednie struktury

¹³ Szerzej: W.M. Kolasa, „Tygodnik Powszechny” w nowej rzeczywistości (1989–1999), [w:] Kraków–Lwów, książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 5, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 2001, s. 689–707.

prasowe po ich rozbiciu w latach PRL w praktyce nie istniały. Po konflikcie wokół „Tygodnika Powszechnego” pretendentów to przejścia owej roli było kilku, w szczególności dwa wydawnictwa kurialne: częstochowska „Niedziela” i katowicki „Gość Niedzielny”. Pomiedzy obydwoma tytułami rozgorzała niebawem rywalizacja o wpływy. Ostatecznie „Niedziela” opanowała 18 diecezji, zaś „Gość Niedzielny” zdomował się w 12. W Krakowie wybór padł na politycznie powściągliwego „Gościa Niedzielnego”, odrzucono zaś pravicową „Niedzielę”¹⁴. Wejście na diecezjalny rynek zwykle oznaczało ulokowanie oddziału redakcji i druk odpowiedniej wkładki. Podobnie stało się w Krakowie, gdzie już od 16 stycznia 1994 roku rozpoczęto druk „Krakowskiego Gościa Niedzielnego”. Rok później w Rynku Głównym poświęcono pomieszczenia redakcji, w której podjęło pracę kilku dziennikarzy. Kierowana przez Annę Osuchową lokalna wkładka oferuje na 8 stronach bogaty serwis informacji z życia archidiecezji krakowskiej, niewielkie teksty publicystyczne, listy czytelników i reportaże z imprez religijnych. Warto dodać, że łamy „Gościa Niedzielnego” były w latach 1998–2003 nośnikiem dodatku – „Azymut”, który okresowo drukowano w nakładzie aż 198 tys. egz.

Zanim w diecezjalną i parafialną niszę po niepokornym „Tygodniku Powszechnym” wszedł na stałe „Gość Niedzielny”, w kręgu świeckich obrońców życia poczętego z Krucjaty Modlitwy zrodził się pomysł wydawania popularnego pisma dla rodzin, którego w dotychczasowym systemie wyraźnie brakowało. Po kilku miesiącach przygotowań już w styczniu 1992 roku inicjatorzy założyli fundację i powołali tygodnik „Źródło”. Był to – warto zauważyć – czas apogeum dyskusji wokół roli Kościoła w życiu społecznym i debaty nad granicami prawnego respektowania norm katolickich. Nowy tygodnik z całą konsekwencją dołączył do grona obrońców katolickiego systemu wartości, szczególnie obrony życia poczętego. Skromny 16-stronicowy magazyn, którego kierownictwo objął Adam Kisiel, szybko zyskał poparcie hierarchów i trafił na lady parafialnych kiosków. Z tygodnia na tydzień systematycznie rósł zasięg, liczba mutacji i popularność. Wyjściowy nakład 20 tys. egz. już w 1994 r. wzrósł do 50 tys.; niebawem pojawiły się cztery mutacje diecezjalne¹⁵ oraz kilkadziesiąt dodatków parafialnych¹⁶ i wkładki ogólnopolskie. Formuła pisma była nieskomplikowana, redakcja nawiązała wprost do modelu prasy katolickiej z okresu międzywojnia (publicystyka religijna, hagiografia, rozmyślanie, reportaże, dzieje Kościoła, kazania). W redakcji przyjęto zasadę pełnej zgodności z oficjalną nauką Kościoła i stanowiskiem hierarchii, w czym pomagało redakcji dwóch asystentów kościelnych. Nowością „Źródła” był rozbudowany system dodatków parafialnych, pomyślanych jako remedium na kłopoty z kolportażem. Tygodnik bowiem, podobnie jak większość pism religijnych, nie korzystał z usług kolporterów i rozpro-

¹⁴ Por. M. Przeciszewski, *Wiara na lamach*, „Press” 2000, nr 10, s. 66.

¹⁵ Wkładki diecezjalne: „Źródło Archidiecezji Krakowskiej”, „Źródło Diecezji Bielsko-Żywieckiej”, „Źródło Diecezji Rzeszowskiej”, „Źródło Diecezji Sosnowieckiej”.

¹⁶ Do 1998 r. wydawano z różnym natężeniem 62 tygodniowe dodatki parafialne o objętości 2–8 stron; w 1998 – 46 tytułów było czynnych (16 zawieszono wcześniej), w liczbie tej 21 dodatków w różnych okresach redagowano i rozpowszechniano w Krakowie.

wadzał cały nakład w niestabilnej i kapryśnej sieci sprzedaży parafialnej. Aby zachęcić odbiorców do zwiększonej dystrybucji oferowano bezpłatny druk wkładki parafialnej (zainteresowani musieli ją tylko samodzielnie zredagować), jedynym warunkiem było stałe zamawianie zwiększonej liczby egzemplarzy (zwykle 150–350). Wybór okazał się trafny, gdyż zleceń na tego typu usługę wpłynęło kilkadziesiąt (w tym nawet z Wiednia). Niemniej większość nakładu wciąż sprzedawano bez dodatków. Początkowo „Źródło” rosło w siłę, lecz po kilku latach ekspansja się załamała. Okazało się, że cztery diecezje to maksymalny zasięg tygodnika, który nawet na terenach archidiecezji krakowskiej ustępuje popularności „Gościowi Niedzielnemu”¹⁷. Ograniczony sukces nie zniechęcił jednak wydawcy do dalszych inwestycji, wokół Fundacji „Źródło” powołano niebawem dwa wydawnictwa (AZ i Nasza Przyszłość) oraz powstały nowe redakcje, tworząc swoiste katolickie konsorcjum¹⁸; do grupy należą: „Wychowawca” (od 1993), trzy pisma dla młodych – „Droga” (1995), „Jaś” (1997), „Dominik” (1999) oraz „Służba Życiu” (1999) i „Nasza Arka” (2001). Spośród innych pism tej grupy na uwagę zasługują: redagowana w Krakowie wkładka do „Źródła” – „W naszej rodzinie” (od 1995), będąca magazynem słuchaczy i sympatyków „Radia Maryja” oraz wydawane okresowo krakowskie mutacje dzienników: dodatek do wydania weekendowego „Słowa–Dziennika Katolickiego” (1993 r.) oraz drukowany w latach 1998–2002 „Nasz Dziennik w Małopolsce”.

KATOLICKA PRASA DLA DZIECI I MŁODZIEŻY. Katolickie wydawnictwa adresowane do młodego czytelnika wyróżniały się dynamiką, i to na skalę całego kraju. Bezspornie liderem w grupie tego typu wydawnictw okazała się „Droga” – bodaj jedyny ogólnokrajowy wysokonakładowy (30 tys. egz.) tygodnik katolicki adresowany do starszej młodzieży. Pismo powołano w 1995 r. pod egidą Stowarzyszenia „Nasza Przyszłość” powiązanego z fundacją wydającą „Źródło”. Misją tygodnika stało się przeciwstawienie katolickich wzorów osobowych hedonistycznemu modelowi zachowań, które lansowały kalki młodzieżowych pism zachodnich („Dziewczyna”, „Bravo”). Tytuł niebawem znalazł uznanie w kręgach duchownych i katechetów, którzy w wielu diecezjach zachęcają szkolną młodzież do jego lektury, zaś pismo rozpowszechniane jest w sieci parafialnej i rozchodzi się przy minimalnych zwrotach (5%). Zachęcenie względny sukces „Drogi” krakowscy dziennikarze postanowili rozszerzyć ofertę. Od 1997 roku Spółka „AZ” zaproponowała wzorowany na „Misiu” tygodnik „Jaś” (dla najmłodszych), a od 1999 r. kolejne pismo – „Dominik” przeznaczony dla nieco starszego czytelnika. Pisma te, podobnie jak „Droga”, drukowane są w nakładzie ok. 30 tys. egz. i żywo promowane przez katechetów. Prócz wymienionych wydawnictw na uwagę zasługuje jeszcze kilka magazynów wydawanych przez zakony: franciszkański „BeZet” (od 1993 r., wcześniej „Bratni Zew”), pijarski „eSpe” (od 1993, wcześniej „Szkoly Pobożne”) oraz muzyczny magazyn „RuaH” (od 1997 r.).

¹⁷ Ranking czytelnictwa: „Źródło” – 12,1% („Gość Niedzielny” 62,1%); ranking dystrybucji w parafiach: „Źródło” – 50,8% („Gość Niedzielny” 83,1%) – por. *Religia a mass media*, Ząbki 1997, s. 83–84.

¹⁸ M. Przeworski, *Wiara na lamach...*, s. 68.

CZASOPISMA DUCHOWOŚCI RELIGIJNEJ. Czasopisma określone jako „pisma duchowości religijnej”¹⁹ lub „magazyny odnowy wiary” obejmują obszerną grupę periodyków o charakterze formacyjnym. W praktyce są to wydawnictwa wyrażające tożsamość różnych grup i ruchów o charakterze charyzmatycznym i apostołskim. Najstarsze z nich nawiązują do XIX-wiecznych wspólnot modlitewnych, które wyrosły z tradycji zakonnych (np. jezuickie Apostolstwo Modlitwy) lub kontynuują obrzędowość grup adoracyjnych, które czerpały z charyzmatu wspólnot kontemplacyjnych. Formacje te miały jednak wąski, elitarny charakter. Zdecydowanie większy zasięg i w ślad za tym rezonans wśród wiernych zyskały ruchy, które pośrednio zainspirował Sobór Watykański II. W całej Polsce, a szczególnie w Krakowie zaczęły powstawać ruchy o charakterze apostołskim (np. młodzieżowe Grupy Apostolskie), rekolekcyjno-modlitewnym (np. Ruch „Światło–Życie”) i aktywizowały się duszpaństwa akademickie. Wyrosły też nowe formacje o ściśle charyzmatycznym obliczu (np. Odnowa w Duchu Świętym), nowe wspólnoty modlitewne („Faustinum”) i wspólnoty czynu (np. Ruch „Focolari” – Dzieło Maryi). Wspólną cechą periodyków wydawanych przez wszystkie rodzaje wspólnot odnowy wiary jest niemal całkowite zdominowanie ich łamów przez modlitwy i rozmyślania oraz brak odniesień do życia społecznego.

Najdłuższe tradycje miało założone we Francji Apostolstwo Modlitwy, które realizuje swoje posłannictwo od 1844 roku. Ruch Apostolstwa Modlitwy na grunt polski już w latach 60. XIX wieku przeszczepili jezuici, a podstawowym wydawnictwem formacji stał się wydawany od 1871 r. „Posłaniec Serca Jezusowego”. Pismo to w latach trzydziestych XX wieku osiągało znaczne nakłady (ok. 120 tys.), stając się obok „Rycerza Niepokalanej” jednym z najpopularniejszych czasopism katolickich w kraju. Po wojennej przerwie już w 1946 roku magazyn wznowiono. Nie na długo, gdyż w 1952 r. został zlikwidowany pod presją władz. Likwidacja nie okazała się trwała; po 30 latach niebytu dzięki dialogowi, który po 1980 roku nawiązał rząd i Episkopat w 1982 r. „Posłaniec Serca Jezusowego” znalazł się w pierwszej grupie wznovionych wydawnictw. Od tego okresu z wolna zaczęło się także odradzać Apostolstwo Modlitwy. „Posłaniec” nie odzyskał jednak takiej pozycji, jaką dzierżył w okresie międzywojnia – jego nakład, mimo że jeszcze w 1985 roku wynosił 100 tys. egz., spadł w 1992 r. do 35 tys., a w roku 1998 do 17 tys. W kręgu charyzmatu Apostolstwa Modlitwy lokują się też inne jezuickie periodyki o profilu teologicznym, szczególnie „Horyzonty Wiary” (od 1990) i „Życie Duchowe” (od 1994). Z innych pism tej grupy warto wspomnieć o wydawnictwach Arcybractwa Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa, które drukowało „Wiadomości Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa” (1920–1950; 1988–) i „Godzinę Obecności” (1988–1990).

W drugiej połowie XX wieku szeroki rezonans, szczególnie wśród młodzieży wywołał Ruch „Światło–Życie” – jeden z największych współczesnych nurtów odnowy wiary, stworzony przez ks. Franciszka Blachnickiego. Ideą ruchu stało się po-

¹⁹ Por. M. Kunowska-Porębna, J. Misiurek, *Czasopisma duchowości religijnej*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, s. 311–314.

głębień wiary i życia sakramentalnego członków poprzez modlitwę i żywe uczestnictwo w eucharystii. W Krakowie już od 1975 r. wydawnictwo związane z rodzinną gałęzią ruchu magazyn „Domowy Kościół”, nieco później powołano dwa biuletyny diecezjalne: w roku 1980 „Duszpasterstwo Służby Liturgicznej”, który w 1989 roku przekształcono w „Formację Animatora” oraz od 1983 r. miesięcznik „Służmy Panu”. Własne wydawnictwa mieli też związani z ruchem duchowni – „Chrystus Sługa” (od 1993), a wyliczenie to dopełnia trudna do oszacowania liczba biuletynów oazowych wspólnot parafialnych, np. „Carpe Diem”, „Światło Życia”, „Grono” czy „Contra”. Drugim wielkim ruchem odnowy, który pozostawił po sobie czasopismo „List do Przyjaciół” (1975–1994) były Grupy Apostolskie – ruch stworzony w 1971 r. przez kard. Karola Wojtyłę. Mocne akcenty odnowy życia religijnego zaainspirowane przez Sobór Watykański II znajdowały także wyraz w działaniach duszpasterstw akademickich (szczególnie prowadzonego u dominikanów oraz działającego przy kościele św. Anny). Z grupy tej warto odnotować: „W Kręgu” (1982–1989), „Opusculum” (1990–1994), „Przystanek” (1993) i „Dziewiętnastka” (1995).

Obraz prasy krakowskiej inspirowanej posoborową odnową wiary dopełniają wydawnictwa wspólnot charyzmatycznych. Największą aktywność medialną przejawiał ruch Odnowa w Duchu Świętym (ruch o charakterze spirytualistycznym), który z USA do Polski dotarł w 1975 roku i w dwa lata później zyskał aprobatę i wsparcie Episkopatu (Zespół Koordynatorów). Pierwsze wydawnictwo Odnowy pod tytułem „List” założono jeszcze w 1984 roku, gdy ruch działał nieformalnie (w latach 1985–1989 pt. „List Wspólnoty Odnowy w Duchu Świętym”). W kolejnych latach pracowano nad promocją „Listu” i poszerzono ofertę wydawniczą: w 1994 r. założono „Zeszyty Odnowy w Duchu Świętym”, w 1997 dołączył kwartalnik „Post-Scriptum”, w 1995 r. powołano książkowe wydawnictwo Stowarzyszenie Ewangelizacji przez Media LIST, które przejęło edycję wszystkich czasopism. W bliskim związku z Odnową pozostaje wspólnota „Emmanuel”, która od 1993 r. wydaje „Jezus Żyje!”. Wśród innych wspólnot, które wydawały czasopisma wyróżniał się Ruch „Focolari”, skupiający swą uwagę na pracy na rzecz pojednania nacji i kultur. Krakowskim wydawnictwem Ruchu był miesięcznik „Mariapoli” (1992–1993), który w 1994 roku przemianowano na „Nowe Miasto”. Spośród najnowszych ruchów religijnych na uwagę zasługuje erygowane w 1996 roku Stowarzyszenie Apostołów Bożego Miłosierdzia „Faustinum”, skupiające katolików pragnących uczestniczyć w dziele ratowania zagubionych dusz. Wspólnota ma charakter modlitewny, który czerpie z charyzmatu Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia i posłannictwa św. Faustyny. W łagiewnickim Sanktuarium już w roku 1987 uruchomiono kwartalnik „Orędzie Miłosierdzia”, który upowszechniał jej posłannictwo, z czasem doprowadzając do narodzin ruchu „Faustinum”. Wyliczenie nie wyczerpuje bogactwa krakowskich czasopism duchowości religijnej; rolę taką pełniły także niektóre wydawnictwa zakonne, np. „La Salette” inspirujący ruch Apostolstwo Rodziny Saletyńskiej, salwatoriański „Apostoł Zbawiciela”, który opiekował się Ruchem Młodzieży Salwatoriańskiej, czy „Echo Maryi Królowej Pokoju”.

CZASOPISMA RUCHÓW CHARYTATYWNYCH I OPIEKUŃCZYCH. Działalność charytatywna zawsze lokowała się w centrum zainteresowań Kościoła. Już w latach trzydziestych działało w Krakowie kilkadziesiąt ośrodków i organizacji dobroczynnych, których funkcjonowanie od 1934 roku koordynowała „Caritas” archidiecezji krakowskiej²⁰. Katolicki ruch dobroczynny załamał się jednak w 1950 r. Po przejęciu placówek charytatywnych przez świeckie „Caritas” Kościół faktycznie pozbawiono wpływu na ich działalność, część ośrodków zlikwidowano, a z innych usunięto osoby duchowne²¹. Stan ów trwał do końca istnienia PRL. W roku 1989 nastąpił przełom: państwowe „Caritas” zlikwidowano, a majątek zwrócono Związkowi „Caritas”. W ślad za tym prasa ruchów charytatywnych – jakkolwiek po roku 1950 prawie nie istniała (tylko „Wiadomości Charytatywne” od 1959 r. i okólnik „Apostolstwo Miłości” wyd. 1980–1992) – zaczęła się szybko odradzać. Już w styczniu 1990 roku przy Zgromadzeniu Księża Misjonarzy rozpoczęto druk miesięcznika „Głos Świętego Łazarza” (12 numerów), który adresowano dla chorych, opiekunów i katolickiej służby zdrowia. Aktywne wydawniczo też było kilka stowarzyszeń skupiających się na pracy z upośledzonymi umysłowo: Ruch „Wiara i Światło” („Niespodzianka”, 1990–1993); Stowarzyszenie „Ognisko” („Cienie i Światło”, nast. „Światło i Cienie”, od 1993). Bezdomni ze Wspólnoty św. Brata Alberta uruchomili „Gazetę Bezdomnych” (od 1998), Salezjański Ruch „Saltrom” zajmujący się młodzieżą nieprzystosowaną drukował „Saltrom” (1992), zaś pijarzy uczestniczyli wraz z Krakowskim Towarzystwem Pomocy Uzależnionym w wydawaniu pisma „Esos” (od 1994). Swoje wydawnictwa drukowały reaktywowane bursy i ośrodki wychowawcze, np. w 1993 r. wznowiono „Związkowiec”, zaś w prowadzonym pod opieką misjonarzy Domu Księdza Siemaszki, który reaktywowano w 1993 r. jako Centrum Młodzieży uruchomiono dwumiesięcznik „U Siemachy”. Listę dopełniają pisma ruchów edukacyjnych, np. Stowarzyszenie Chrześcijańskich Dzieł Wychowania, które powstało w 1993 r. z inicjatywy jezuitów (drukowano tam magazyn „Nadzieja”), czy działający w Polsce od 1990 roku Związek Dzieła Kolpinga (biuletyn „Kolping”, od 1996) czy Związek Dyliniarzy („Życie Dyliniarni”, od 1983). Liczne akcje edukacyjne i charytatywne podejmowało też KS „Civitas Christiana”, które powstało w 1993 roku na gruzach PAX – wydawnictwami Stowarzyszenia były: „Nurt” (od 1998), „Materiały Ośrodka Formacji Katolicko-Społecznej” (od 1994) i inne.

CZASOPISMA STOWARZYSZEŃ KATOLICKICH. Lawina przemian w życiu społecznym, a przede wszystkim wolność w zrzeszaniu się sprawiły, że po 1989 roku ożyły tradycje katolickich zrzeszeń społecznych i zawodowych oraz ruchów aktywizujących wiernych w życiu społecznym. W pewnej mierze swoje piętno odcisnęły na tym burzliwe dyskusje o roli Kościoła w życiu społecznym, które przetoczyły się szerokim echem u progu przemian (wartości katolickie w mediach

²⁰ Por. S. Piech, *Życie religijne*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. 4, *Kraków w latach 1918–1939*, pod red. J. Bieniarzówny i J.M. Małeckiego, Kraków 1997, s. 267–282.

²¹ Por. J. Marecki, *Archidiecezja krakowska w latach 1912–1962*, [w:] *Kościół krakowski w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 425–430.

i wychowaniu, nauka religii w szkole, czy spór o aborcję). Dla obrony i popularyzacji tych idei powstawały liczne stowarzyszenia stawiające sobie za cel ochronę katolickiego systemu wartości. Na tym tle szczególną aktywność przejawiali obrońcy życia poczętego z redakcji „Źródła”²² oraz kilka organizacji troszczących się o katolickie wychowanie młodzieży. W grupie tej najaktywniejsze medialnie jest Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, które uruchomiło ogólnopolski miesięcznik „Wychowawca” (od 1993). Podobną problematyką interesowały się m.in.: Fundacja „Misja Pokoleń” (od 1992 „Nowa Nadzieja dla Dzieci”, od 1996 pt. „Pozwólcie Dzieciom...”), a także szkoły katolickie, np. pijarskie LO im. St. Konarskiego, gdzie drukowany jest „Biuletyn”. Ujawniły się także ruchy wspierające katolicką wizję rodziny i małżeństwa; w szczególności Stowarzyszenie Rodzin Katolickich (SRK). W 1993 r. utworzono na bazie lokalnych oddziałów Federację SRK, która przejęła funkcję ich reprezentacji. Organem Federacji jest drukowany od 1994 roku dodatek do „Źródła” – „Rodzina Ojczyźnie”. Wysiłki na rzecz pogłębiania katolickich wartości w rodzinie poszły też w kierunku popularyzacji naturalnych metod regulacji poczęć. Zapoczątkowała je działalność Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Naturalnego Planowania Rodziny, które od 1993 roku wydawało najpierw „Biuletyn Ogólnopolski”, a następnie „Naturalne Planowanie Rodziny”. W nurt aktywizacji katolików włączyła się w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych także Konferencja Episkopatu Polski. Przełomowym wydarzeniem na tym polu stało się reaktywowanie w 1996 r. działającej w latach 1928–1938 Akcji Katolickiej. Niebawem w każdej diecezji ulokowano lokalne zarządy, które zajmują się koordynacją prac i wydają periodyki szkoleniowe – w Krakowie jest nim drukowany od 1998 roku „Biuletyn Akcji Katolickiej Archidiecezji Krakowskiej”.

Prócz stowarzyszeń pracujących na rzecz krzewienia szeroko pojętej katolickiej nauki społecznej istniały też organizacje specjalistyczne o wąskim profilu, np. Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu („Biuletyn REFA”, od 1988), Centrum Informacji o Nowych Ruchach Religijnych i Sektach w Polsce (od 1998 dwumiesięcznik „Sekty”) i in.

INNE MAGAZYNY KATOLICKIE. W bogatej i różnorodnej ofercie krakowskich magazynów religijnych adresowanych do ogółu wiernych nie zabrakło pism specjalnych i periodyków węższego zasięgu, jak prasa misyjna i pielgrzymkowa. Sprawy misyjne, z pozoru tylko dalekie, zawsze znajdowały się w centrum zainteresowań hierarchii²³; w większości diecezji od dawna istniały specjalne agendy, które koordynowały pracę misjonarzy i działaczy świeckich. Rola Krakowa była o tyle doniosła, że miały tu siedziby duże zgromadzenia misyjne o bogatych, sięgających XIX wieku tradycjach (misjonarze, klawerianki, saletyni) i działały misyjne ruchy świeckie (np. Zelatorzy Klaweriańscy). Wydawnictwa misyjne wydawał zarówno Sekretariat Misyjny Kurii Metropolitalnej: „Idźcie na cały świat” (od 1972) i „Animador Misyjny” (od 1988), jak i poszczególne zakony, wśród których należy zwrócić

²² Specjalny miesięcznik „Służba Życiu” powołali dopiero w roku 1999 (red. Antoni Zięba).

²³ Szerzej: A. Kaleta, *Polskie katolickie czasopiśmiennictwo misyjne w II Rzeczypospolitej*, Kalisz 2001.

szczególność uwagi na najstarsze tego typu polskie pismo – redagowane przez klawerianki od 1893 roku „Echo z Afryki i Innych Kontynentów” i misjonarski „Meteor” (od 1909), a także większość pism saletyńskich, w tym „La Salette” (od 1995) i in.

Nowym zjawiskiem była natomiast prasa pielgrzymkowa. Do jej lokalnego rozwoju przyczyniły się z jednej strony papieskie wizyty Jana Pawła II, z drugiej beatyfikacja, a następnie kanonizacja w 2000 r. s. Faustyny z Sanktuarium w Łagiewnikach. Wśród pism tej grupy trzeba wspomnieć o kwartalniku „Orędzie Miłosierdzia” (od 1987 r.), „PB Przewodniku” (od 1996), czy wydawanym od 1998 r. „Informatorze Pielgrzyma”. Uwieńczeniem wydawnictw z omawianej grupy stało się powołanie w Instytucie Geografii UJ periodyku „Peregrinus Cracoviensis” (od 1995), pierwszego na świecie naukowego pisma poświęconego historii pielgrzymek i refleksji nad zjawiskiem peregrynacji.

PRASA PARAFIALNA. Początki krakowskiej prasy parafialnej sięgają okresu międzywojennego. Wiarygodne źródła pozwalają wskazać przynajmniej trzy ówczesne gazetki parafialne²⁴ – było to jednak zjawisko efemeryczne. Jeszcze gorzej było w latach PRL, gdyż skutecznie tłumił ją limitowany przydział papieru i niechęć do urzędów cenzorskich. Niemniej już w połowie lat 70. pojawiły się w Krakowie pierwsze parafialne wydawnictwa, które drukowano z pominięciem zezwoleń. Po 1989 roku mimo sprzyjających okoliczności przełom nie nastąpił: w 1990 r. założono 5 tytułów, a w latach 1991 i 1992 – po 3. Inicjatywę ograniczał brak odpowiednich wzorów, a najdotkliwiej dokuczał brak doświadczonych redaktorów. Od 1993 roku sytuacja zaczęła się jednak zmieniać: powołano Ogólnopolskie Stowarzyszenie Prasy Parafialnej, które organizowało seminaria, katolickie szkoły dziennikarskie zaczęły z wolna opuszczać pierwsze roczniki absolwentów, organizowano liczne kursy, drukowano poradniki. Na gruncie krakowskim pojawił się jeszcze jeden akord – tygodnik „Źródło” zaoferował bezpłatny druk gazetki dla swoich kolporterów. W efekcie skąpa krakowska oferta, która do roku 1992 liczyła ledwie 19 tytułów zaczęła się gwałtownie poszerzać; w latach 1993 i 1994 założono po 10, a w roku 1995 aż 14 nowych gazetki. Ostatecznie na przestrzeni dekady 1989–1998 liczba krakowskich pism parafialnych wzrosła do 67, a w roku 1999 weszło 50 tytułów. Istotną rolę odegrało tu wspomniane wcześniej „Źródło”, które zainspirowało aż 21 tytułów. Oceniając skalę zjawiska wolno skonstatować, że prasa parafialna weszła na stałe do obiegu wspólnot – przekonuje o tym statystyka z 1999 roku, gdzie spośród 82 krakowskich parafii aż 59% posiada własne pismo. Mimo daleko posuniętego podobieństwa gazetki parafialne wypracowały różne formy wydawnicze²⁵. Ich różnorodność rozciąga się od dwustronnie zadrukowanej kartki z ogłoszeniami kancelarii parafialnej, poprzez zwykle 4-stronicowy dodatek do „Źródła”, skończywszy na profesjonalnych magazynach, z kolorową okładką, gdzie drukowane są interesujące teksty publicystyczne. Wśród pism krakowskich

²⁴ Por. *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918–1944*, oprac. Z. Zieliński, Lublin 1981.

²⁵ Szerzej o typologii pism parafialnych pisze S. Michalczyk, *Media lokalne w systemie komunikowania. Współczesne tendencje i uwarunkowania rozwojowe*, Katowice 2000, s. 200–206.

wyróżniają się m.in.: „Ślad” parafii św. Maksymiliana w Mistrzejowicach, „Zaczyn” parafii Zesłania Ducha Świętego, „Głos Płaczącej” parafii MP Saletyńskiej i „Głos Ostrej Bramy” wydawany w parafii MB Ostrobramskiej.

DIECEZJALNA PRASA DUSZPASTERSKA. Prasa duszpasterska jest specyficzną grupą wydawnictw adresowanych do księży i katechetów, która odpowiadała tradycyjnie pojętej prasie fachowej. Możemy tu wyróżnić pisma ściśle duszpasterskie, czyli takie, które zawierają wskazania hierarchów pomocne w bieżącej posłudze parafialnej, a także wydawnictwa urzędowe, prawnokościelne, homiletyczne i liturgiczne; zwyczajowo periodyki te wydaje kuria diecezjalna lub jej wydziały. W archidiecezji krakowskiej ukazywało się 7 takich wydawnictw (zwykle w nakładzie 1500 egz. każde) oraz 9 pism o charakterze specjalnym, które omówiono w innych działach. Podstawowym wydawnictwem Kurii Metropolitalnej był miesięcznik „*Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi*”, który drukowano od 1863 roku. Pismo zawiera oficjalne listy i orędzia, komunikaty i akty urzędowe oraz bieżąco rejestruje zmiany w archidiecezji. Jest zatem wydawnictwem o wysokiej wartości historycznej. Inne wydawnictwa mają charakter specjalistyczny: liturgice poświęca swe łamy pismo „*Materiały Duszpasterskie*” (1982–1990); homiletyce – „*Materiały Homiletyczne*” (1974–); duszpasterstwu – „*Biuletyn Duszpasterski*” (1993–), „*Rodzina Katolicka*” (1977–) i „*Komunikaty na Rok Szkolny...*” (1994–).

CZASOPISMA TEOLOGICZNE. Środowisko krakowskich teologów miało bogate tradycje i liczący się dorobek. Już w okresie dwudziestolecia uniwersyteckiego Wydział Teologiczny uchodził za centrum polskiej myśli teologicznej, a w mieście ukazywały się trzy pisma teologiczne: „*Polonia Sacra*” (od 1918), „*Mysterium Christer*” (1929–1939) czy „*Przegląd Biblijny*” (1937–1939)²⁶. Aktywność katolickich badaczy nie ustała też po wojnie; w roku 1948 wznowiono pismo „*Polonia Sacra*”, przeniesione ze Lwowa Polskie Towarzystwo Teologiczne (PTT) powołało „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*”, zaś Księża Misjonarze założyli poświęconą historii Kościoła „*Naszą Przeszość*” (1946). W okresie stalinizmu nastąpił jednak regres, w roku 1954 z UJ usunięto Wydział Teologiczny, skutkiem czego w 1955 r. „*Polonia Sacra*” przeniesiono do Warszawy (w 1958 r. zlikwidowano), a uniwersyteccy teolodzy schronili się w diecezjalnym seminarium. Bezruch wydawniczy trwał bez mała do początku lat 80. Jedynie pod auspicjami PTT udało się założyć rocznik „*Analecta Cracoviensia*” oraz salezjańskie „*Seminare*”. Ożywienie przyszło już na początku lat 80. Z wolna odradzała się teologia akademicka, czego zwiastunem było erygowanie w 1981 r. Papieskiej Akademii Teologicznej (PAT)²⁷, współpracującej z Instytutem Teologicznym Księża Misjonarzy. Wydawniczą aktywność znacznie pobudziły przemiany z 1989 roku. W przeciągu następnych ośmiu lat do istniejących 12 tytułów dołączyło 20 kolejnych, dając w sumie liczbę 32 naukowych periodyków poświęconych teologii, historii Kościoła i filozofii katolickiej. 12 pism wydawały ośrodki akademickie,

²⁶ Por. G. Wrona, *Polskie czasopisma naukowe w latach 1918–1939*, Kraków 2005, s. 140–147.

²⁷ W istocie był to dawny Wydział Teologiczny UJ, który od 1959 roku działał pod opieką władz kościelnych i w roku 1974 został przekształcony w Papieski Wydział Teologiczny.

12 seminaria duchowne (zakonne i diecezjalne), 5 instytuty zakonne, 2 towarzystwa naukowe i 1 wydawcy niezależni. W kręgu uczelni zdecydowanie dominowała PAT, gdzie obok 3 istniejących pism powołano: „Folia Historica Cracoviensia” (1989–); „Informator PAT” (1990–); „Logos i Ethos” (1991–), a w 1997 wznowiono rocznik „Polonia Sacra”. Wysoką aktywność wydawniczą przejawiali uczeni z Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego (WFTJ), który od 1989 r. zyskał państwowe uprawnienia akademickie, drukowano tu „Rocznik WFTJ” (od 1988); „Horyzonty Wiary” (1990–); „Forum Philosophicum” (1996) i „Rocznik Sekcji Pedagogiki Religijnej WFTJ” (1998–). Pisma o naukowych aspiracjach drukowano też w seminariach duchownych; wydawano je we wszystkich seminariach diecezjalnych („Sosnowieckie Studia Teologiczne”, „Informator SSD”, „Novum Tempus Liberum”, „Kolegija”) i w większości zakonnych (redemptoryści drukowali „Revertimini ad Fontes”, dominikanie – pismo „Teofil”; zmartwychwstańcy – „Zeszyty Historyczno-Teologiczne”, salwatorianie – „Zeszyty Formacji Duchowej”, sercanie „Symposium”). Pisma teologiczne drukowały także same instytuty zakonne (jezuickie „Życie Duchowe” (od 1994), czy wydawane przez redemptorystów „Homo Dei”), organizacje kościelne („Fides”) i wydawcy prywatni, np. poświęcony archeologii biblijnej „The Qumran Chronicle” (od 1990, red. Zdzisław J. Kaperka).

WYDAWCY I PRASA ZAKONNA. Aktywność krakowskich wydawców zakonnych była zdumiewająco wysoka. Na przestrzeni dziesiątej dekady podjęli 77 samodzielnych inicjatyw wydawniczych i wespół z innymi edytorami uczestniczyli w 9 kolejnych (razem 86). Nie należy jednak mechanicznie wiązać liczby wydawców i czasopism zakonnych, gdyż prowadzi to do błędnych wniosków. Prasa zakonna jest bowiem odrębną grupą typologiczną, obejmującą wyłącznie wydawnictwa, które są z założenia adresowane do określonej wspólnoty konsekrowanej i wyrażają jej charyzmat. Mimo przyjętych ograniczeń można wydzielić wcale liczną grupę takich wydawnictw – łącznie 42 tytuły²⁸. Jednocześnie warto zaznaczyć, że zakony były także edytorami czasopism innych typów, w szczególności teologicznych, magazynów i pism parafialnych – które omówiono wcześniej.

Źródłem zdumiewająco wysokiej aktywności wydawniczej krakowskich wydawców zakonnych była zarówno ich obiektywnie wysoka liczba, jak i różnorodność²⁹. Zgromadzenia różniły się jednak diametralnie – statystyka przekonuje, że zakonne inicjatywy prasowe są w zdecydowany sposób domeną zgromadzeń męskich – z łącznej liczby 86 inicjatyw 79 (92%) podjęły zgromadzenia męskie i tylko 7 (czyli 8%) wyszło ze zgromadzeń żeńskich. Do wyliczonych faktów dodajmy, że Kraków to miejsce ulokowania licznych centrów zakonnych (domów prowincjalnych), w szczególności zaś zgromadzeń intelektualnych, jak: jezuici, misjonarze, czy pijarzy, co w sposób oczywisty owocuje aktywnością wydawniczą. Nie bez przyczyny Kraków przoduje w kraju pod względem zakonnych zakładów wydawniczych, spośród 34 największych krajowych edytorów zakonnych w Krakowie działa ich aż

²⁸ Por. W.M. Kolasa, *Prasa Krakowa w dekadzie przemian 1989–1998*, Kraków 2004, s. 279, tab. 34.

²⁹ Szerzej: W.M. Kolasa, *Prasa Krakowa w dekadzie przemian...*, s. 278–284.

13, swoje centra mają tu: benedyktyni, franciszkanie konwentualni („Bratni Zew”), jezuici (WAM), karmelici bosci, misjonarze („Nasza Przyszłość”, ITK), pijarzy, redemptoryści („Homo Dei”), saletyni („La Salette”), salezianie („Poligrafia Salezjańska”), sercanie i zmartwychwstańcy („Alleluja”). Splot tych faktów sprawił, że warunki do wydawania prasy stały się w Krakowie szczególnie dogodne i zaowocowały rozbudowaną ofertą.

Prasa zakonna jest typem bardzo niejednorodnym, mimo pozornej jedności dzieli się na szereg odmian szczegółowych. Wydawane są zatem: biuletyny informacyjne i urzędowe (zwykle drukowane przez urząd prowincjalny, np. „Biuletyn Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy”); zakonne pisma informacyjno-formacyjne o szerokim profilu (np. „Biuletyn Salezjański”, czy jezuickie „Nasze Wiadomości”); magazyny seminaryjne redagowane przez kleryków (np. misjonarski „Meteor”); zakonne pisma formacyjne (np. „Karmel”, „Via Consecrata”, czy benedyktyńskie „Cenobium”); pisma dla kandydatów, wydawane przez ośrodki powołań (np. salwatoriński „Apostoł Zbawiciela”, czy „Okruszyna” s. benedyktynek); pisma popularyzujące kult zakonnych patronów (np. biuletyn felicianek „Matka Angela i Jej Dzieło”, kapucyńskie „Z Ojcem Pio”); pisma łączności z wiernymi, czyli magazyny o szerokiej formule adresowane tyleż do członków zgromadzenia, co do ogółu wiernych (np. sercański „Czas Serca”, pijarski „Znak Pokoju”, reformacka „Ziemia Święta”, „Salwator”, pijarski „Znak Pokoju” i in.); istotnym wyróżnikiem ostatniego typu pism, prócz tematyki i atrakcyjnej szaty graficznej, jest ich stosunkowo wysoki nakład. Rzadziej wydawane są pisma teologiczne ukierunkowane na kształtowanie opinii i postaw (np. jezuickie „Życie Duchowe”). Rozrzut jest olbrzymi, zgromadzenia zaś w zależności od potrzeb powołują określony rodzaj czasopism. W przypadku niektórych zgromadzeń, gdzie wydawanych jest kilka czasopism, mogą one tworzyć pewien przemyślany system, zwykle jest to schemat: pismo formacyjne własnego charyzmatu, pismo łączności z wiernymi, pismo ośrodków powołań i periodyk teologiczny (np. pisma salwatorianów).

Bujny rozwój krakowskiej prasy katolickiej, jaki nastąpił w ostatniej dekadzie XX uległ na progu XXI wieku wyraźnemu zahamowaniu (w latach 1999–2004 pojawiło się tylko 19 nowych tytułów)³⁰. Nie oznacza to bynajmniej by prasa katolicka znalazła się w odwrocie – należy raczej sądzić, że jest to naturalny skutek nasycenia rynku oraz konkurencja nowych technik przekazu (głównie Internetu), który zagraża wydawnictwom niszowym³¹.

³⁰ W.M. Kolasa, *Prasa krakowska 1989–2004. Katalog tematyczny...*

³¹ Por. *Media wyznaniowe w Polsce 1989–2004*, pod red. E. Kossewskiej i J. Adamowskiego, Warszawa 2004.

The catholic press in Krakow at the end of the 20th century

Abstract

The catholic press in Krakow in the years 1989-1998 was a unique phenomenon in the scale of the whole country. It stood out both in terms of numbers and circulation, and in terms of diversity. Statistically (214 titles) Krakow as the publishing centre was the first in the country, considerably distancing other dioceses (e.g. Warszawa, Lublin, Poznan, Warszawa-Praga and Katowice). There were a number of different sources of this phenomenon. It was a combination of a strong influence of the Krakow clergy (incidentally, the most numerous in the country), as well as a rich editorial tradition and great activity of the secular intellectual milieu (e.g. grouped around "Tygodnik Powszechny"). This influence was noticeable even in the PRL period: despite adverse circumstances in the years 1945–1989 as many as 69 periodicals were published.

The year 1989 was a breakthrough. The offer of the catholic press, which on the threshold of transformation consisted of mere 53 titles (mostly theological and monastic), increased by further 161 publications, thus creating a diversified mosaic of catholic periodicals. There were 22 magazines on religious spirituality (e.g. "Posłaniec Serca Jezusowego", "List"), 13 magazines of catholic social associations (e.g. "Wychowawca", "Naturalne Planowanie Rodziny"), 15 magazines of charity societies (e.g. "Światło I Cienie"), 7 catholic magazines for children and teenagers (e.g. "Droga", "Jaś", eSPe"), 4 magazines of religious and social character, i.e. catholic opinion magazines (e.g. "Źródło", "Krakowski Gość Niedzielny") and 4 others (concerning missions and pilgrimages). There was a sudden thriving of parish press (67 titles) and monastic publications (43); the range of theological (32) and pastoral (7) magazines widened as well.

It is, however, worth adding here that the development of the catholic press was conditioned in a different way than in the case of other publishing groups. Apart from the political, legal and economic factors, typical for the development of all kinds of press publications, the increased activity of the catholic editors was also inspired by the publication of church documents (e.g. "Aetatis novae", the instruction published in 1992), but most of all by the creation of their own information network (including the Catholic Press Agency, TV and radio stations, catholic journalist schools or trade societies). A considerable importance must also be ascribed to the increasing activity of laity; after years of inaction, various groups of interest were mushrooming, catholic social-religious, cultural, educational and charitable associations were established, and various charismatic and prayer communities had their renaissance.